

se dle Bahra dále mělo Německo soustředit na posílení a reformu struktur OSN, neboť „Německo je přirozený čekatel na zvláštní odpovědnost v Radě bezpečnosti a bude jim tím více, když se bude vnitřně profilovat a zviditelňovat se konstruktivními návrhy, které budou v zájmu OSN a její reformy“ (str. 66). Smysl této reformy by spočíval v posílení OSN jako orgánu starajícího se o tvorbu světového řádu, což, a tohoto úskalí si je Bahr vědom, nemusí být zcela v souladu se zájmy Spojených států. Velmi kriticky a místy až sarkasticky se Bahr vyjadřuje k současnému stavu německé diskuse o reformě Bundeswehru, neboť si je vědom, že věrohodnost německé bezpečnostní politiky bez důkladné reformy této instituce značně utrpí. Autor poměrně ostře vystupuje proti záměru ponechat ve SRN všeobecnou brannou povinnost (v čemž existuje v současnosti shoda mezi SPD a CDU/CSU), neboť analýza bezpečnostních rizik a zahraniční zkušenosti ukazují, že v novém bezpečnostním prostředí jsou profesionální ozbrojené síly výhodnější a že díky novému bezpečnostnímu prostředí ztratila všeobecná branná povinnost smysl a účel. Poukazuje na skutečnost, že současný Bundeswehr je špatně financovaný a ve své nynější struktuře nevyhovující jak platné koncepci zahraniční a bezpečnostní politiky SRN, tak Bahrovým představám, jež si s ní většinou neprotiřečí.

Bahrovy vize optimální budoucí bezpečnostní politiky ve značné míře provokují k diskusi. Jednak z úhlu pohledu pro Německo charakteristického způsobu uvažování o bezpečnosti (absolutní nezpochybnitelnost současné formy transatlantické bezpečnostní vazby a všeobecné branné povinnosti jako záruky demokracie, převažující úvahy ve smyslu „širší školy bezpečnosti“ spojené s politickým idealismem) a v našem regionu Střední Evropy díky na základě historických zkušeností vytvořenému skeptickému názoru na možnost rovnoprávné spolupráce a kooperace s Ruskem. V Bahrově analýze najdeme přítomny prvky jak realistického přístupu, tak i přístupu

idealistického kombinovaného s přístupem v intencích „širší školy bezpečnosti“. Jeho základní přístup k bezpečnostním otázkám vyplývá z uvědomění si významu moci státu v systému mezinárodních vztahů, která by však měla sloužit k prosazení řádu, v němž moc nebude prvořadá a bude nahrazena právem. Jakkoli je tento přístup do jisté míry idealistický a jakkoli obsahuje podstatné prvky „širší školy bezpečnosti“ kladoucí důraz na nevojenský rozměr bezpečnosti, neztrácí spojení s realistickou školou bezpečnostní politiky právě díky vědomí významu moci státu. S mnoha názory autora je možno polemizovat, například s jeho koncepcí „bezpečnostního prostoru od Lisabonu po Vladivostok“, ale nejprve je nutno jeho studii číst. A z tohoto úhlu pohledu se jeví být velmi přínosnou a podnětnou pro všechny politology, jež se zajímají o zahraniční a bezpečnostní politiku.

Zdeněk Kríž

Jiří Příbáň:

PRÁVO A POLITIKA KONVERZACE

(G plus G, Praha, 2001), 107 stran

Čtenářům se dostává do rukou čtvrtá kniha mladého docenta pražské právnické fakulty Jiřího Příbáňe (roč. 1967). Autor již po řadu let přednáší filosofii a sociologii práva nejen v Praze, ale i na univerzitě v Cardiffu; právě populárnější formou podaná aktuální témata právní a politické filosofie tvoří předmět recenzované knihy, vlastně souboru sedmi textů, s jedinou výjimkou již publikovaných, pocházejících z let 1998 – 2000. Jednotlivé eseje jsou rozděleny do tří částí: první, reflektující postmoderní situaci převážně ve sféře politiky, druhé, věnované otázkám právního státu a právního systému, a konečně třetí, týkající se konkrétních případů vypořádávání se s minulostí zatíženou totalitarismem či autoritářstvím.

První esej, „*Řečové hry: „smetí“ mezi nimi a svoboda*“, nás zavádí do prostředí diskusí o povaze řeči, resp. řečových her. Každá řečová hra je samou svou povahou uzavřená; soudobé situaci však odpovídá jejich pluralita a relativita. Z toho pro nás vyplývá možnost svobodně se toulat, aniž by nám nějaká řečová hra měla být vnucována, aniž by si nás měla uzurpovat. Ve skutečnosti jsou však svobodě toulání vždy stanoveny meze, mj. pravidly, také právními, která naše jednání a výrocky rámuje a dává jim smysl. Pravidla tak některé věci vylučují, činí z nich „smetí“, stojící mimo řečové hry. To platí i o liberálních demokraciích, jež ale na rozdíl od totalitních režimů neznamenají „tyrání pravidla a zákona proti svobodě se projevujícím duchu“, nýbrž jsou založeny na schopnosti vyjednávání, kompromisu a soucitu. Základní atributy liberální demokracie ústí v neustálé redefinování toho, co je „smetí“. Právní konsekvence řečeného je následující: „Zákon není zákon, protože je zákonem, jak se snaží například tvrdit Hans Kelsen ve své čisté právní vědě, ale zákon je zákon tehdy, když musí neustále čelit zpochybňování ze strany infikujícího smetí. V opačném případě se jedná o pustý teror a násilí.“ (str. 16)

„*Politika konverzace: mezi konsensem a kompromisem*“ se zabývá základními typy moderní západní komunikace: těmi jsou konsens a kompromis. Konsens je komunikačním modem společnosti toužící po jednotě, společnosti řízené obecnou vůlí, v níž neshoda je považována za patologii. Akceptovatelný, „realistický“ konflikt v ní je pouze ten, jež posiluje společenskou soudržnost. Společnost, o které mluvíme, je společností, kde Lid, suverén, je ve shodě sám se sebou: „Moderní politika začíná v okamžiku, kdy se konstitoval Lid v politickém slova smyslu – Lid, který by byl jednotný ve své vůli, právech i sledovaných zájmech.“ (str. 19) „Představa o jednotném Lidu semknutém okolo obecné vůle, jež je nositelkou spravedlnosti i politické a metafyzické pravdy, je demokraciím i to-

talitním režimům společná, třebaže existují zásadní rozdíly ohledně obsahu takové vůle a způsobu jejího provádění.“ (str. 20) Mezi takové zásadní rozdíly patří existence voleb, možnost střídání vlád a ochrana menšin. Liberální demokracie jsou typické neuzavřeností a konfliktností jejich diskursu, postrádají centrum a jistotu; jsou tak opakem hegemonizačních a „neutralizujících“ slovníků vědy, Lidu, trhu apod. Vzhledem k tomu je jim přiměřený nikoliv konsens, nýbrž konverzace založená na pokusu a omylu s otevřeným koncem, ústící v kompromis, tj. dohodu za cenu ústupků. Kompromis je doma ve světě plurality, dotyků a přesahů řady fragmentačních kultur, vědomých si odlišností (postmoderna, multikulturalismus). Naopak dědictví moderní kultury všeobecného konsensu se zračí v neosobním světě právních procedur.

Esejem „*Lidská práva, systém a dissens*“ se dostáváme do druhé části knihy. Lidská práva jsou pojmem samozřejmým ve všech moderních společnostech. Odlišují se však jejich katalogy. Význam lidských práv je převratný v politice, kde každá politická strategie, každý politický konflikt v současnosti jsou formulovány ve slovníku lidských práv, i v právu: „Proklamovaná universalita lidských práv ruší tradiční konstitutivní principy mezinárodního práva, jako je státní suverenita, a uvádějí do mezinárodního a vnitrostátního kontextu zcela nové principy a argumentační rámec.“ (str. 32)

Lidská práva jsou prezentována jako součást morálního diskursu, jako globalizovaná legální strategie rozkládající princip státní suverenity a jako strategie legálního, politického a morálního dissensu. V prvním případě je evidentní jejich těsná souvislost s pojmáním lidského rozumu jako normativu umožňujícího dohodu o podmínkách správné vlády.

V případě druhém demonstruje Příbáň na causech kosovské krize a Augusta Pinocheta proměnu mezinárodního práva. V souvislosti s kosovskou krizí byla dovedena o krok dále argumentační linie rozvíjená od roku 1945,

když NATO s poukazem na její neefektivnost nerespektovala autoritu Rady bezpečnosti OSN při provádění zásahu proti státům organizovanému porušování lidských práv. V cause Pinochet byla shledána překonanou tradiční teorie nestíhatelnosti suveréna, když v opakovaném projednávání soudní výbor Sněmovny lordů konstatoval, že projevem plnění povinností hlavy státu není páčání zločinů proti lidskosti. To, že tento přístup může ztížit pokojné předání moci, se obrazilo např. v kritice Adama Michnika.

Konečně v případě třetím nahlédáme nemožnost beze zbytku definovat lidskost a lidská práva jazykem právníků, podstatné je osobní svědectví. Tím nás autor zavádí k tématu dissensu, postoje narušujícího konvence a stereotyp a přitom odlišného od zásadně „antisystémového“ postoje nutně vedoucího k ideologizaci a systemizaci, byť s opačnými znaménky. Dissens má vlastně formu apelu – podobně jako Všeobecná deklarace lidských práv upozorňuje na možnost vést svobodný život.

Čtvrtý esej nese název „*Rovnost a dissens v čase spravedlnosti*“. V posledních desetiletích dochází pod vlivem zločinů komunismu, vojenských junt a apartheidu k proměně pohledů na demokracii, právní stát i spravedlnost. Politice přestávají dominovat ideologie, jejich místo přebírají hesla. Heslem sametové revoluce bylo „Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávisť“. Pro mnohé dissidenty byl základem demokratické politiky „život v pravdě“, tj. život jako otevřený pokus, život v alternativě totalitního systému. Láska je v citovaném hesle výrazem sjednocení, uklidnění, tolerance – je čímsi politikou přesahujícím. Jde ani ne tak o výrok politický, jako spíše o výrok o politice a revoluci. Revoluce přitom neodlučitelně souvisí se spravedlností. Zatímco 19. století žilo vírou v možnost sméstnat spravedlnost, přesněji řečeno její formální pojem, do velkých kodifikací, století 20. již ve spravedlnosti spatřuje spíše protiváhu a doplněk moderního práva. Spravedlnost brání právu,

aby se prohlásilo za jediný slovník, jímž je možné hovořit o lidské svobodě.

Konec 20. století ožívuje v postkomunistickém prostoru několikerejším pojmání spravedlnosti. Jde jednak o původní revoluční etos budování právního státu založeného na zásadě formální spravedlnosti, jednak o historickou spravedlnost odčiňování křivd v restitučních zákonech, konečně i o spravedlnost jako politickou obranu a odplatu v zákonech lustracyjnych. Podle Příbáňe byla právě formální spravedlnost tou, v jejímž jménu byla vedena revoluce – formální spravedlnost je také přetlumočena do Listiny základních práv a svobod. Protikomunistické revoluce však nebyly pouze opožděnou vlnou modernizace, obsahují totiž původní impulsy dissensu – alternativní životní styly a poselství různorodosti.

„(Ne)jistoty práva a liberální důsledky politického extrémismu“, tak zní název pátého eseje. Jeho základní tezí je: „Právo chápané jako státní výtvar a systém norem je dvojnásobně a vytváří ve společnosti jistotu i nejistotu.“ (str. 83) Jistota spočívá v omezování a vymezování ve světě, kde je všechno možné. Nejistota pramení z nedostupnosti smyslu a fungování právního systému, z neúměrného počtu právních předpisů a z vědomí, že používání mocenských nástrojů je mimo náš dosah. Pocit odcizení se často snoubí s anarchickou akcí proti tajuplnému Zámku, jež je součástí širšího konceptu odporu a nesouhlasu nezbytného v každé moderní společnosti.

Knih končí dvěma osobně zaujatými úvahami tvořícími třetí část. První z nich je „*Spravedlnost, pravda a smíření: jihoafrická politická transformace z českého pohledu*“. Nesporně užitečné je srovnávání zkušeností transformujících se společností. Společnými jsou jim základní hesla jako právní stát, ústavnost či lidská práva a otázky vztahu práva, morálky, spravedlnosti nebo politické moci. Existují však i odlišnosti v míře autonomie, sociálních rozdílech, formách politického odporu atd. Autor nám nabízí srovnání zkušenosti jihoafrické s českou. V obou zemích

hrály významnou úlohu diskuse o pravdě – legitimizovaly nový režim. V Jihoafrické republice byla v roce 1995 ustavena Komise pravdy a smíření, „soudní tribunál s morálním slovníkem“. Jejím úkolem bylo prošetření hrubých porušení lidských práv v letech 1960 – 1994 bez ohledu na pachatele. Komise pracovala podle schématu trauma – odhalení – vysvobození. Spolupracující, tj. vypovídající pachatel mohl při prokázání politického motivu činu podat žádost o milost. Budování archivu politického násilí byla dána přednost před trestním stíháním, jež by rozdělovalo společnost.

Naproti tomu v České republice převládla skepse k hledání pravdy a preferováno bylo ryze legalistické řešení. To se promítlo např. i v přijetí zákona o protiprávnosti komunistického režimu. Přinejmenším zčásti se tak opomíjí fakt, že obsah lidských práv „určují výlučně naše vlastní příběhy, vyprávění, bolest i naděje“.

Poslední text je nazván „*Česká justice tváří v tvář zapomnění*“. Jde o zamýšlení nad významem rozhodnutí o peněžitém trestu za mučení Vlasty Třešňáka. Zatímco shledání viny je podle autorova soudu rozhodnutím proti proudu zapomnění, je odůvodnění druhu a výše trestu uplynutím mnoha let, v nichž se pachatel choval konformně, neudržitelné. „Zločin a trest jsou neoddelitelné.“ (str. 103) Účelem trestního procesu je potrestání, z nějž se nelze vykoupit pouze spořádaným životem. Jestliže zapomnění je důležitou součástí života, v nemenší míře to platí i o paměti. K jejímu potlačení vedou i rozhodnutí podobná citovanému.

Závěrem snad lze vyslovit již jen jednoznačné recenzentovo doporučení knihy čtenáři. Rozsahem nevelká kniha obsahuje řadu podnětných až provokativních myšlenek (viz např. protikomunistické revoluce jako vítězství formální spravedlnosti, lidskoprávní dimenze a tradiční pojetí mezinárodního práva, obsah lidských práv, vztah trestního stíhání a trestu) vybízejících právníka, politologa,

politika či kohokoli jiného k vypořádání se s nimi. Nebude přitom rušen formálními nedostatky textu, neboť jich je, což je nyní dosti vzácné, kniha prosta.

Jan Kysela

Waltraud Hakenbergová:

ZÁKLADY EVROPSKÉHO HOSPODÁŘSKÉHO PRÁVA

C. H. Beck., Praha 2000, 289 stran, 1. vyd.

Překlad knihy *Die Grundzüge des Europäischen Wirtschaftsrechts* poskytuje českému čtenáři další z příležitostí seznámit se poněkud kompletněji s problematikou Evropského společenství a evropského hospodářského práva. Waltraud Hakenbergová, referendářka soudu Evropského soudního dvora v Lucemburku a honorární profesorka Univerzity v Saarbrücken je dnes bezesporu jednou z největších odbornic evropského hospodářského práva. Zcela nepochybným přínosem celého jejího díla je skutečnost, že překladu do českého vydání se ujal doc. Arséne Věrný, který české vydání upravil tak, že přihlíží k zájmům a potřebám české veřejnosti a obsahově rozšířil a prohloubil tuto knihu způsobem, aby odpovídala stavu vývoje evropského hospodářského práva ke konci roku 1999.

Knih je rozdělena celkem na 7 tematických částí, které se dále člení na jednotlivé kapitoly. Úvodem je však nutné vyzdvihnout poznámku samotné autorky, která zareagovala na změnu Smlouvy o Evropské unii (Maastrichtská smlouva), která přinesla mimo jiné i změnu v používání pojmu Evropské společenství, dále jen ES, což mělo samozřejmě za následek časté nepochopení celého systému vztahů v rámci evropské integrace. Připomněla čtenářům nejenom tuto změnu, ale také fakt, že Amsterodamskou smlouvou došlo k přečíslování článků smlouvy o Evropské unii i Smlouvy o ES, a proto pro úplnost za novým